

Й. В. Сталін про національні мови та їх майбутнє

В працях Й. В. Сталіна розв'язано багато мовознавчих питань і питань з мовної політики. Зупинимось на важливіших з них.

1. **Поняття про націю і національну мову.** Вчення про націю і національну мову товариш Сталін виклав у своїй праці «Марксизм і національне питання», написаній 1913 р. В цій праці Й. В. Сталін розвинув вчення К. Маркса і Ф. Енгельса про націю і національну мову і на конкретних прикладах пояснив виникнення та розвиток націй і національних мов. З того часу, вчення товариша Сталіна в нашій партії стало загальновизнаним і єдино правильним. Після Великої Жовтневої соціалістичної революції вчення про націю і національну мову Й. В. Сталін розвинув далі, поглибив його і теоретично обґрунтував майбутнє націй і національних мов. Найдокладніше питання про націю і національну мову в пожовтневий період товариш Сталін висвітлив у звітних доповідях XVI і XVII з'їздам ВКП(б) та в статті «Національне питання і ленінізм».

“Нація, — за вченням Й. В. Сталіна, — є стійка спільність людей, що історично склалася, і виникла на базі спільності чотирьох основних ознак, а саме: на базі спільності мови, спільності території, спільності економічного життя і спільності психічного складу, який проявляється в спільності специфічних особливостей національної культури.”¹⁾

Із цього визначення нації видно, що однією з характерних і невід'ємних рис нації є **спільність мови**, тобто мова, якою говорить нація, **національна мова**. Однак, зауважує товариш Сталін, “спільна мова для кожної нації, але не обов'язково різні мови для різних націй. Немає нації, яка б говорила відразу різними мовами, але це ще не значить, що не може бути двох націй, які говорять однією мовою! Англійці і північноамериканці говорять однією мовою, і все таки вони не становлять однієї нації”²⁾, бо вони живуть на різних територіях, не мають спільності економічного життя й психічного складу, який

---

¹⁾ И. В. Сталин, Соч., т. XI, 1949 г., стр. 333.

²⁾ Й. В. Сталін, Твори, т. II, Київ, 1947 р. стор. 290.

проявляється в спільності культури. Отже, досить відсутності хоч би однієї з названих ознак, щоб нація перестала бути нацією.

Національна мова формується одночасно з утворенням нації. Нація, так само як і національна мова, є категорія історична, тобто вона починає утворюватись на певному етапі розвитку суспільства, розвивається і на певному новому етапі розвитку суспільства може зникнути. Й. В. Сталін на підставі докладного і ґрунтовного аналізу умов утворення націй твердить, що націй і національних мов у докапіталістичний період, у період феодалізму, не було і не могло бути, бо в докапіталістичний період “не було ще національних ринків, не було ні економічних, ні культурних національних центрів, не було, значить, тих факторів, які ліквідують господарську роздрібненість даного народу і стягають роз’єднані до того частини цього народу в одне національне ціле.”³⁾ Товариш Сталін твердить, що нації і національні мови почали утворюватись тільки в період ліквідації феодалізму і зародження та розвитку в його надрах капіталізму.

Отож, нація і національна мова є неминучий продукт епохи капіталізму. Це твердження товариша Сталіна наносило і наносить нищівний удар по буржуазно-націоналістичних теоріях, за якими, наприклад, українська національна мова існує ніби з давніх-давен, споконвічно. На Україні процес ліквідації феодалізму і зародження капіталізму починається десь у XVIII ст., коли виникає капіталістична мануфактура, ліквідується всередині країни економічна роздрібненість, а місцеві ринки в зв’язку з розвитком торгівлі об’єднуються в один всеросійський ринок. Розвиток на Україні економічної спільності і був важливішою передумовою перетворення елементів нації, які в докапіталістичний період перебували в зародковому потенціальному стані (мова, територія, культурна спільність), в характерні, головні риси нації.

В другій половині XIX ст. на Україні капіталізм став основною соціально-економічною формацією. А “в усьому світі епоха остаточної перемоги капіталізму над феодалізмом була зв’язана з національними рухами. Економічна основа цих рухів полягає в тому, що для повної перемоги товарного виробництва необхідне завоювання внутрішнього ринку буржуазією, необхідне державне згуртування територій з населенням, що говорить однією мовою, при усуненні всіляких

---

³⁾ И. В. Сталин, Соч., т. XI, Москва, 1949, стр. 336.

перешкод розвитку цієї мови і закріпленню її в літературі.”⁴⁾ За таких умов українська народність перетворюється в другій половині XIX ст. в націю, а мова української народності — в національну мову. На початку XX століття цей процес в основному уже завершився. Товариш Сталін так характеризує процес складання націй на сході Європи, зокрема і процес складання української нації та його завершення:

“Але капіталізм починає розвиватись і в східних державах. Розвиваються торгівля і шляхи сполучення. Виникають великі міста. Нації економічно консолідуються. Капіталізм, що вдерся в спокійне життя відтіснених національностей, збудуражує останні і приводить їх в рух. Розвиток преси і театру, діяльність рейхсрату (в Австрії) і Думи (в Росії) сприяють посиленню "національних почуттів". Інтелігенція, що народилась, проймається "національною ідеєю" і діє в цьому напрямі...

Але відтіснені нації, які прокинулись до самостійного життя, вже не складаються в незалежні держави: вони зустрічають на своєму шляху надзвичайно сильне протидіяння з боку керівних верств командуючих націй, що давно вже стали на чолі держави.

Спізнались!

Так складаються в нації чехи, поляки і т. д., в Австрії; хорвати та ін. в Угорщині; латиші, литовці, українці, грузини, вірмени та ін. в Росії”

(Й. В. Сталін, Твори, т. II, 1947 р., стор. 297—8).

Отож, українська буржуазна нація з її мовою, що почали складатися в XVIII ст., остаточно склалися на початку XX століття.

Доля кожної буржуазної нації зв'язана з долею капіталізму. З ліквідацією капіталізму на Україні була ліквідована і українська буржуазна нація і на руїнах її після Великої Жовтневої соціалістичної революції виникла і почала буйно розвиватись нова, соціалістична українська нація, яка докорінно відрізняється від старої буржуазної української нації. Тільки з перемогою соціалізму в нашій країні вперше в історії людства під егідою радянської влади створена справжня єдність і спільність інтересів в середині кожної нації, в тому числі і української.

---

⁴⁾ В. И. Ленин, Соч., т. XX, Москва, 1949 г., стр. 368.

Докорінно відрізняється і сучасна українська національна мова від мови української буржуазної нації. Сучасна українська мова, мова соціалістичної української нації, завдяки послідовній реалізації ленінсько-сталінської національної політики, досягла за 32 роки радянської влади золоті вершини свого розвитку і стала найпоширенішою і найдосконалішою формою вияву української радянської культури.

Доцент А. Москаленко.

(Закінчення в наступному номері).

Джерело: **За більшовицькі кадри** (Орган партбюро, ректорату, комітету ЛКСМУ, профкому та місцевкому Одеського Державного Університету ім. І. І. Мечнікова). — 1949. — №30 (17 листопада). — С. 2.

Й. В. Сталін про національні мови та їх майбутнє

(Закінчення. Початок див. у номері за 17 листопада ц. р.).

2. Рівноправність націй і мов. В своїх працях товариш Сталін багато уваги приділив рівноправності націй і мов.

“Раніш національне питання, — говорить Й. В. Сталін. — замикалося переважно тісним колом питань, які торкались, головним чином, "культурних" національностей... Десятки і сотні мільйонів азіатських і африканських народів, що терплять національний гніт у самій грубій і жорстокій формі, звичайно лишались поза полем зору. Білих і чорних, "культурних" і "некультурних" не наважувались ставити на одну дошку.”¹⁾

---

¹⁾ И. В. Сталин Вопросы ленинизма, изд. XI, 1947 г., стр. 45.

Вивчення мов також переважно обмежувалось, головним чином, вивченням мов “культурних” націй, мов літературних. Мови ж “некультурних” націй, мови безписемні залишались поза увагою дослідників, а якщо і вивчались, то лише для того, щоб посилити експлуатацію і залежність гнобленої нації чи народності від “культурної” чи “вищої” нації. Представники буржуазного мовознавства і, особливо, представники фашистського німецького мовознавства, а тепер англо-американського мовознавства, проповідували, що так само, як одні народи можуть бути культурними, так і одні мови можуть бути літературними, а інші мови літературними мовами бути не можуть. Ця точка зору була доведена до свого абсурдного кінця саме представниками людиноненависницької расової теорії — німецькими мовознавцями.

“Ленінізм, — говорить товариш Сталін, — викрив цю різючу невідповідність, зруйнував стіну між білими і чорними, між європейцями і азіатами, між "культурними" і "некультурними" рабами імперіалізму і зв'язав таким чином національне питання з питанням про колонії. Тим самим національне питання було перетворене з питання окремого і внутрідержавного в питання загальне і міжнародне, в світове питання про звільнення гноблених народів залежних країн і колоній від іга імперіалізму.”²⁾

В галузі мовної політики це твердження Й. В. Сталіна означає, що всі мови, незалежно від їх культурних досягнень, навіть у тому разі, коли вони ще мало розвинені, повинні стати знаряддям культури, засобом масової громадської роботи, могутнім засобом культурної революції. Це означає, що рідна мова, яка вільно, безборонно вивчається в школі і вільно взагалі розвивається в усіх її жанрах, повинна бути могутньою підмогою в справі розквіту національної за формою і соціалістичної за змістом культури. Це твердження товариша Сталіна стало реальною дійсністю в Радянському Союзі, який в цьому відношенні являється яскравим прикладом для всіх народів усього світу. Саме завдяки практичному втіленню цього положення товариша Сталіна в життя Радянський Союз став мовотворчою лабораторією 65 мільйонів людей Радянського Союзу, що говорять 169-ма мовами (до Великої Жовтневої соціалістичної революції їх

---

²⁾ И. В. Сталин Вопросы ленинизма, изд. XI, 1947 г., стр. 45.

мови були безправними і визнавались за нездатні бути літературними), тепер одержали свою писемність і будують свою соціалістичну культуру. Це сталося завдяки правильному і мудрому розв'язанню товаришем Сталіним національного питання, завдяки послідовній реалізації ленінсько-сталінської політики в нашій країні.

Не можна не подякувати товаришеві Сталіну за його обстоювання розвитку української мови. У своїй доповіді X з'їздові партії — «Чергові завдання партії в національному питанні» Й. В. Сталін говорив:

“Я маю записку про те, що ми, комуністи, нібито насаджуємо білоруську національність штучно. Це невірно, тому, що існує білоруська нація, у якої є своя мова, відмінна від російської, з огляду на що піднести культуру білоруського народу можна лише на рідній йому мові. Такі самі розмови було чути років п'ять тому про Україну, про українську націю. А недавно ще говорилося, що українська республіка і українська нація вигадка німців. Тимчасом ясно, що українська нація існує і розвиток її культури становить обов'язок комуністів. Не можна йти проти історії.”³⁾

Рівноправність націй і мов у нашій країні стала непорушним законом і золотими буквами зафіксована на скрижалях Сталінської Конституції.

3. Майбутність націй і національних мов. Після Великої Жовтневої соціалістичної революції більшовицькій партії довелось провести велику і жорстоку боротьбу за послідовну реалізацію ленінсько-сталінської національної політики, боротьбу з проявами місцевого і великодержавного націоналізму, які гальмували зближення і злиття мов. Провідна роль у боротьбі з ухилами до націоналізму належала товаришеві Сталіну, який охарактеризував ухил до націоналізму — чи то місцевого, чи то великодержавного, — як “пристосування інтернаціоналістської політики робітничого класу до націоналістської політики буржуазії”, як “відхід від ленінського інтернаціоналізму.”⁴⁾

---

³⁾ Й. В. Сталін, Твори, т. V, 1948, стор. 48.

⁴⁾ И. В. Сталин Вопросы ленинизма, XI изд., стр. 474.

Викриваючи буржуазно-націоналістичний характер шумськізму з його теорією примусової українізації всього робітничого класу на Україні, товариш Сталін писав:

“Не можна **примусити** російські робітничі маси відмовитись від російської мови і російської культури і визнати своєю культурою і своєю мовою українську. Це суперечить принципів вільного розвитку національностей. Це була б не національна свобода, а своєрідна форма національного гніту.” ⁵⁾

Так само гостро, рішуче і послідовно Й. В. Сталін виступав і проти ухильників до великодержавного націоналізму, які намагались підірвати принцип рівноправності націй і мов і на тій підставі, що в майбутньому комуністичному суспільстві буде єдина мова, відмовлялися від підтримки розвитку національної культури раніш гноблених народів. Проаналізувавши аргументацію такої великодержавницької теорії, товариш Сталін говорив:

“Чи не ясно, що борючись за одну спільну мову в межах **однієї** держави в межах СРСР, вони (ухильники — А. М.) домагаються по суті справи поновлення **привілеїв** панівної раніш мови, а саме — **великоросійської** мови? Де ж тут інтернаціоналізм?” ⁶⁾

Таке послідовне відстоювання товаришем Сталіним ленінського положення “ніяких безумовно привілеїв ні одній нації, ні одній мові” ⁷⁾ було не випадковим. Товариш Сталін у даному разі захищав передусім чистоту положення В. І. Леніна про те, що національні і державні відмінності між народами і країнами будуть триматись ще дуже довго навіть після здійснення диктатури пролетаріату у всесвітньому масштабі. Щождо періоду перемоги соціалізму в одній країні, то в цей період ще не створюються всі необхідні умови для злиття націй і національних мов. “...Навпаки,— говорить Й. В. Сталін, — цей період створює сприятливу обстановку для відродження і розквіту націй, які раніш пригноблювались царським імперіалізмом,

---

⁵⁾ Й. В. Сталін, Твори, т. 8, Київ, 1949 р., стор. 151.

⁶⁾ И. В. Сталин Вопросы ленинизма, изд. X, 1935 г., стр. 424.

⁷⁾ В. И. Ленин, Соч., т. XX, 1948 г., стр. 6, изд. IV.

а тепер звільнених радянською революцією від національного гніту.”⁸⁾

Таким чином виходить, що процес відмирання національних відмінностей і злиття націй та мов зможе настати лише в період “перемоги соціалізму в усіх країнах, коли будуть закладені основи соціалістичного господарства” (И. В. Сталин, Соч., т. XI, 1949 г. стр. 346).

Було б помилково думати, що нації і національні мови почнуть зараз же відмирати після поразки світового імперіалізму, після перемоги соціалізму в світовому масштабі. Ні, це не так, бо, як показує досвід, соціалістична революція не зменшує, а збільшує кількість мов. До того ж нації і національні мови, як історичні категорії, досить стійкі і асиміляції піддаються досить повільно.

Товариш Сталін намічає два можливі етапи в процесі відмирання і злиття націй та національних мов після перемоги і встановлення диктатури пролетаріату у всесвітньому масштабі:

“...Перший етап, протягом якого буде остаточно ліквідований національний гніт, — буде етапом зростання і розквіту раніш пригноблених націй і національних мов, етапом утвердження рівноправності націй, етапом ліквідації взаємного національного недовір'я, етапом налагоджування і зміцнення інтернаціональних зв'язків між націями” (И. В. Сталин, Соч., т. XI, 1949 г., стр. 348).

Згодом, із зміцненням диктатури пролетаріату, на руїнах капіталістичного господарства і замість нього почне складатися соціалістичне господарство. І ось тільки на цьому другому етапі “почне складатись щось вроді спільної мови, тому що тільки на цьому етапі відчують нації необхідність мати поруч із своїми національними мовами і одну спільну мову, — для зручності зносин і зручності економічного, культурного і політичного співробітництва” (И. В. Сталин, Соч., т. XI, 1949 г., стр. 348).

Таким чином, у цей період можуть паралельно існувати окремі високорозвинені національні мови і спільна мова.

Товариш Сталін припускає, що на початку формування єдиного світового соціалістичного господарства може бути створений не один

---

⁸⁾ И. В. Сталин, Соч. Т. XI, 1949, стр. 345.

світовий економічний центр для всіх націй з однією спільною мовою, а декілька зональних центрів, які будуть об'єднувати тільки деякі нації. В кожному такому зональному економічному центрі із мов об'єднаних націй виробиться спільна для цих націй зональна мова.

З подальшим розвитком економічної соціалістичної системи зональні економічні центри в свою чергу почнуть об'єднуватись в один світовий економічний центр соціалістичного господарства. Мови цих зональних центрів почнуть також зближуватись, схрещуватись. І ось тоді, “коли світова соціалістична система господарства зміцніє в достатній мірі і соціалізм увійде в побут народів, коли нації переконаються на практиці в перевагах спільної мови перед національними мовами, — національні відмінності і мови почнуть відмирати, поступаючись місцем спільній для всіх світовій мові” (И. В. Сталин, Соч., т. XI, 1949 г., стр. 349).

Майбутня єдина мова буде мовою нової, досі незнаної системи. Вона вбере в себе важливіші елементи багатьох національних мов. Цілком природно, що майбутньою єдиною мовою не може бути ні одна із сучасних, хоч би найпоширеніших, мов світу. І заяви представників англо-американського імперіалізму про те, що англійська мова є єдино достойним претендентом на роль світової мови, бо вона проста своєю структурою й найпоширеніша, не витримують будь-якої критики. Такі заяви англо-американських мовознавців та їх уол-стрітівських хазяїв базуються на положеннях расової теорії, яка вже в німецькій модифікації зазнала краху. Зазнає краху расистська теорія і в англо-американській модифікації.

Доцент А. Москаленко

Джерело: [За більшовицькі кадри](#) (Орган партбюро, ректорату, комітету ЛКСМУ, профкому та місцевкому Одеського Державного Університету ім. І. І. Мечнікова). — 1949. — №31 (19 листопада). — С. 2.